

Investigating the policy cycle of population increase in the Islamic Republic of Iran (focusing on the fourth period of population policies)

Rohollah Eslami

ferdowsi university of mashhad, mashhad, Iran (Corresponding author).

Eslami.r@um.ac.ir

 0000-0001-7429-6105

Mahbobeh Farkhari

Master of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran.

mahboobefarkhari@gmail.com

 0000-0003-2745-7679

Abstract

Population is one of the components of the national power of any country, and the optimal population size and policies to achieve it are always the concerns of governments. In recent years, due to changing trends and fertility patterns, population decline has become one of Iran's major issues. In this regard and in response to the possible consequences of a sharp decrease in the fertility rate, the statesmen and policy makers of the society have been considering population policies since the last decade of the 80s. This research aims to describe the different stages of this policy and evaluate the goals and tools of this policy by using systemic theory in response to the question of how the policy cycle of population increase in Iran. It seems that the youth plan of the population still does not have priority to enter the system due to the accumulation of issues in the economic, social and environmental fields in the Islamic Republic. Moreover, the applied incentive and punishment policies and tools will not be beneficial due to their inadequacy, inefficiency and violation of citizen's rights.

Keywords: Iran, policymaking, population increase, fertility, population policies, population youth plan.

بررسی چرخه سیاست‌گذاری افزایش جمعیت در جمهوری اسلامی ایران (با تمرکز بر دوره چهارم سیاست‌های جمعیتی)

روح‌اله اسلامی

استادیار علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول).

Eslami.r@um.ac.ir

0000-0001-7429-6105

محبوبه فرخاری

کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

mahboobefarkhari@gmail.com

0000-0003-2745-7679

چکیده

جمعیت یکی از مؤلفه‌های قدرت ملی هر کشوری است؛ لذا میزان جمعیت بهینه و سیاست‌گذاری در جهت نیل به آن، همواره از دغدغه‌های دولت‌هاست. در سال‌های اخیر به دلیل تغییر ناگهانی روند و الگوهای باروری، مسئله کاهش جمعیت تبدیل به یکی از مسائل عمده ایران شده است. در پاسخ به تبعات احتمالی کاهش شدید میزان باروری، دولتمردان و سیاست‌گذاران جامعه از اواخر دهه ۸۰ به تجدیدنظر در سیاست‌های جمعیتی پرداخته‌اند. با استفاده از نظریه سیستمی چگونگی چرخه سیاست‌گذاری افزایش جمعیت در ایران با تحلیل مراحل گوناگون این امر پرداخته و اهداف و ابزار این سیاست ارزیابی شده است. پژوهش حاضر با هدف شناسایی و ارزیابی برنامه‌های اعمال شده در برنامه چهارم سیاست‌های جمعیتی به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که مطابق با نظریه سیستمی، سیاست‌های جمعیتی دوره چهارم را چگونه می‌توان بررسی و تحلیل کرد؟ یافته‌ها نشان می‌دهد طرح جوانی جمعیت با توجه به انباشت مسائل موجود در حوزه اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در جمهوری اسلامی، همچنان از اولویت برای ورود به سیستم برخوردار نیست. کما اینکه ابزار و سیاست‌های تشویقی و تنبیهی اعمال شده نیز به جهت ناکافی بودن، ناکارآمدی و نقض حقوق شهروندی سودبخش نخواهند بود.

کلیدواژه‌ها: ایران، سیاست‌گذاری، افزایش جمعیت، باروری، سیاست‌های جمعیتی، طرح جوانی جمعیت.

شاپای الکترونیک: ۲۵۸۸-۶۵۵X / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی

doi 10.22034/SCS.2023.388086.1418

مقدمه و بیان مسئله

موضوع‌های مربوط به جمعیت از دیرباز ذهن بشر را به خود مشغول داشته است. از قدیم‌الایام سیاستمداران و متفکران همواره، با در نظر گرفتن ملاحظه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی و اجتماعی در رابطه با مسائلی همچون اندازه جمعیت مطلوب، ضرورت اتخاذ سیاست‌های افزایش جمعیت و یا کنترل جمعیت به اظهارنظر پرداخته‌اند. به عبارتی از آنجایی که جمعیت منبع فناپذیر و خلاقانه‌ای است که می‌تواند نقش قاطعی در تحقق برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور ایفا کند، یافتن ارتباط منطقی بین جمعیت و توسعه همواره یکی از مسائل مهم مورد بررسی نزد جمعیت‌شناسان بوده است و اندیشمندان متعددی در راستای شکل‌گیری سیاست‌های جمعیتی نظریه‌پردازی کرده‌اند؛ برای مثال، میشل فوکو در قالب چهارچوب حکومت‌مندی جمعیت و سیاست به مقوله لزوم طراحی سیاست‌های جمعیتی پرداخته است.

فوکو در نظریه خود ضمن توضیح شبکه‌ای از روابط که به تجربه جنسی غرب نظم داده‌اند، معتقد است که عقلانیت سیاسی حاصل شده از به‌کارگیری ابزارهایی چون علم آمار و دستگاه سیاسی - نظامی، سبب ظهور مسئله جمعیت از منظری متفاوت شده است. بدین ترتیب که دولت‌ها پی بردند که صرفاً با رعایا و فرمانبرداران، سروکار ندارند بلکه با یک جمعیت و پدیده‌های منتج از آن یعنی زادوولد، مرگ‌ومیر، باروری و امید به زندگی نیز مواجه‌اند. این امر سبب اتخاذ دیدگاهی شد که جمعیت را نه به‌عنوان مجموعه‌ای از اتباع که دست‌خوش اراده حاکم هستند بلکه به‌عنوان رشته‌ای از پدیده‌ها و فرایندهای طبیعی که باید درک و فهم شوند در نظر گرفت و سازوکارهایی جهت حفظ آن فراهم آورد (کسرای؛ مرادخانی و رضایی، ۱۳۹۰، ص. ۱۶). بدین ترتیب دولت‌ها در پی تنظیم مقررات و طراحی سیاست‌های جمعیتی برآمدند. این امر و تغییر در ساخت و ترکیب جمعیت به صورت مختلف تعریف شده است.

دمنی (Demeny, 2003) سیاست‌های جمعیتی را اعمال برنامه‌های مشخصی از سمت دولت می‌داند که با هدف تأثیر بر تغییرهای جمعیتی اجرا می‌شود. ویکس (Weeks, 2002) نیز سیاست جمعیتی را نوعی راهبرد اتخاذ شده برای دستیابی به مدل خاصی از تغییرها تعریف کرده است. به نظر ویکس، سیاست جمعیتی ممکن است فقط از یک بخش تشکیل شده باشد و هدف واحد و مشخصی چون کاهش

میزان باروری را تعقیب کند یا اینکه چندوجهی باشد و تغییرهای متعددی را دربرگیرد. در این راستا او سیاست‌های جمعیتی را به دو دسته مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌کند: سیاست‌های جمعیتی مستقیم که به منظور تغییر رفتار جمعیتی خاص (مثال کاهش یا افزایش زاد و ولد) تنظیم می‌شوند و سیاست‌های جمعیتی غیرمستقیم که در نظر دارد با تغییر جنبه‌های دیگری از زندگی و رفتار مردم بر روی رفتار جمعیتی آنان تأثیر گذارد.

بدین ترتیب اتخاذ، اجرا و نظارت بر سیاست‌های جمعیتی در کشورهایی که در حالت عدم تعادل جمعیتی قرار دارند رکن مهمی محسوب می‌شود. کشور ما نیز از این قاعده مستثنی نیست، همین امر سبب برنامه‌ریزی در حوزه سیاست‌گذاری در ایران شده است به طوری که مرور تاریخی سیاست‌های جمعیتی ایران نشان‌دهنده طیفی از این سیاست‌ها می‌باشد.

در جمهوری اسلامی شواهد از ابتدا تاکنون، نشان‌دهنده چهار دوره متمایز است: دوره اول کنترل جمعیت و شکل‌گیری ساختارهای لازم برای کاهش نرخ باروری که از اواسط دهه ۱۳۴۰ تا رخداد انقلاب اسلامی ایران را شامل می‌شود؛ دوره دوم که با توقف برنامه‌های کنترل جمعیت و تشویق فرزندآوری پس از انقلاب تا سال ۱۳۶۸ ادامه یافت؛ دوره سوم که توجه مجدد به کنترل جمعیت و برنامه‌ریزی ساختاری برای کاهش فرزندآوری از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۹ طی برنامه‌های اول و دوم توسعه کشور را دربرمی‌گیرد و دوره چهارم که با تأکید بر لزوم افزایش جمعیت از سال ۱۳۸۹ آغاز شده و تاکنون نیز ادامه داشته است (اجاق و عباسی شوازی، ۱۳۹۷).

بدین ترتیب همسو با آخرین دوره مذکور، برنامه‌ریزی‌های جامعی در عرصه‌های مختلف متناسب با چرخه سیاست‌گذاری افزایش جمعیت انجام شده است. فهم چگونگی این چرخه در قالب الگوی ارزشیابی مدیریت‌گرا/ سیپ می‌تواند ما را در درک دقیق‌تر تغییرها در حوزه مسائل جمعیتی یاری رساند؛ چراکه شناخت و آسیب‌شناسی صحیح می‌تواند در جهت بهبود کارایی این چرخه سودمند باشد.

۱. هدف و پرسش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و ارزیابی برنامه‌های اعمال شده در برنامه چهارم سیاست‌های جمعیتی به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که مطابق با نظریه سیستمی، سیاست‌های جمعیتی دوره چهارم را چگونه می‌توان بررسی و تحلیل کرد؟

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های انجام شده در حوزه سیاست‌گذاری جمعیتی (با محوریت سیاست‌گذاری افزایش جمعیت) را می‌توان به شکل ذیل دسته‌بندی کرد:

۲-۱. پژوهش‌هایی با محوریت الزام‌های سیاست‌گذاری‌های جمعیتی

حسینی و بگی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان تغییرهای جمعیتی چالش‌های برنامه تغییر خانواده و الزام‌های سیاست‌گذاری جمعیتی در ایران، به‌دنبال این امر هستند تا بر مبنای شواهد تجربی و نتایج پژوهش‌های میدانی، به ارزیابی دیدگاه‌های رایج در ارتباط با چگونگی سیاست‌گذاری جمعیتی در ایران بپردازد. نتایج بیانگر آن است که تمایل‌های فرزندآوری و ترجیح‌های باروری زنان تغییر کرده و عمدتاً در راستای خانواده‌های کوچک و کم‌حجم است. از سوی دیگر علی‌رغم گسترش استفاده از وسایل پیشگیری از حاملگی، تقاضای گسترده‌ای برای استفاده از روش‌های دائمی و طولانی اثر پیشگیری از حاملگی وجود دارد. یافته‌ها رویکرد گروه دوم را واقع‌بینانه‌تر ارزیابی نموده و ضمن تأکید بر ارتقای کیفیت خدمات تنظیم خانواده، اتخاذ سیاست‌هایی برای مدیریت فرصت‌های برآمده از تغییرهای صورت گرفته در ساختمان سنی جمعیت ایران و تسهیل ازدواج و تشکیل خانواده را مهم و ضروری می‌داند. تقی‌نژاد؛ غمامی و عزیز (۱۳۹۹) در مقاله با عنوان بایسته‌های تقنینی سیاست‌گذاری‌های جمعیتی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، به‌دنبال پاسخ به این سؤال هستند که بایسته‌های تقنینی سیاست‌گذاری جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران چیست؟ فرضیه نگارندگان این است که قانون‌گذار باید با اصلاح مقررات تأمین اجتماعی، مالیاتی، اعطای تسهیلات و کمک‌های اقتصادی و اجتماعی و منطقه‌گرایی موجبات افزایش جمعیت را با ملاحظه توزیع موزون و متناسب فراهم آورد. اجاق و عباسی شوازی (۱۳۹۷) در مقاله خود با عنوان تحلیل گفتمان سیاست‌های رسانه‌ای شده افزایش جمعیت: ارائه یک راهبرد ترویجی با استفاده از نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده با استفاده از روش تحلیل گفتمان انتقادی، گفتمان‌های اصلی دو روزنامه کیهان و ایران را شناسایی کرده؛ سپس، گفتمان‌ها را از نظر حضور یا فقدان عوامل اثرگذار بر تغییر رفتار باروری تحلیل کرده‌اند. درنهایت، سه اصل برای بهینه کردن فعالیت‌های ترویجی سیاست‌های جمعیتی ایران معرفی می‌شوند که عبارت‌اند از: الف) توجه به عوامل متعدد اثرگذار بر رفتار باروری؛ ب) اتخاذ رویکرد مخاطب آگاه، گزینشگر و عقلانی؛ ج) برقراری ارتباط و همکاری علمی بین روزنامه‌نگاران و جمعیت‌شناسان.

۲-۲. پژوهش‌هایی با محوریت آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری‌های

جمعیتی

رحیمیان (۱۳۹۸) در مقاله خود با عنوان آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری جمعیتی جمهوری اسلامی ایران، در پی آسیب‌شناسی و تشریح چالش‌ها و مسائل جمعیتی پیش‌روی جامعه ایران در بستر ساختارهای اقتصادی و منابع طبیعی است تا از این رهگذر اقدام‌های پیشگیرانه لازم در زمینه جلوگیری از بروز بحران‌های جمعیتی آتی صورت پذیرد. نگارنده معتقد است در مرحله باروری پایین، افزایش سطح باروری به بالای دو بچه نیز کار آسانی نیست، این مسئله را تجربه کشورهای غربی نشان می‌دهد؛ بنابراین مشوق‌های جمعیتی به‌هیچ‌وجه باعث افزایش افسارگسیخته جمعیت کشورها نخواهد شد و لازم است موضوع جمعیت نه تنها از نظر تعداد، تراکم، ساخت، ترکیب و تغییرات زمانی و مکانی به‌طور مداوم رصد شود. مهاجری و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «آسیب‌شناسی تقنین سیاست‌های جمعیتی و ارائه شاخص‌های مطلوب» به شیوه توصیفی و تحلیلی در پی پاسخ‌گویی به این سؤال هستند که با توجه به آسیب‌شناسی نظام قانون‌گذاری در حوزه جمعیت، کدام شاخص‌ها می‌تواند اهداف سیاست‌های مربوط به جمعیت را تأمین کند؟ با آسیب‌شناسی قوانین و سیاست‌های جمعیتی کنونی، آشکار خواهد شد که نظام جمعیتی کشور، آسیب دیده است؛ از این‌رو، برای خروج از این وضعیت و رسیدن به یک نظام جمعیتی مطلوب، دولت باید در تقنین سیاست‌های جمعیتی با لحاظ شاخص‌هایی، ضریب خطای قانون‌گذار را کاهش دهد تا در عین کارایی قوانین و اثربخشی آنها، بتواند اهداف جمعیتی‌اش را محقق سازد. از مهم‌ترین شاخص‌های شناسایی شده برای تقنین سیاست‌های جمعیتی، می‌توان به مصالح عامه، توجه به اسناد بالادستی و اثربخشی آن در قوانین و مقررات مربوطه، لحاظ نمودن منطقه‌گرایی و توجه به کیفیت جمعیتی و تمرکز بر اصل تناسب اشاره کرد.

با توجه به بررسی پژوهش‌های انجام شده، به نظر می‌رسد که هر کدام از پژوهش‌ها بر نقطه‌ای از فرایند سیاست‌گذاری جمعیتی تمرکز نموده‌اند؛ به‌گونه‌ای که پژوهش‌ها با محوریت الزام‌های سیاست‌گذاری جمعیتی بیشتر بر مرحله فرایند متمرکز هستند و پژوهش‌هایی که سیاست‌های جمعیتی را آسیب‌شناسی می‌کنند بیشتر بر نقطه برون‌داد تأکید دارند؛ لذا خلأ یک مطالعه جامع که به بررسی اقدام‌های انجام شده در تمام مراحل درون‌داد، فرایند و برون‌داد پردازد زمینه‌ساز انجام پژوهش پیش‌رو بوده است.

۳. چهارچوب نظری

سیاست‌گذاری عرصه‌ای است که با حکومت و دولت، گره خورده و تداعی‌کننده اقدام دولت در اداره صحیح امور عمومی است (قلی‌پور و غلام‌پور، ۱۳۸۹، ص. ۲۳). در واقع سیاست‌گذاری در هر حوزه‌ای حاصل تعامل پیچیده بین افراد، نهادها، ایده‌ها و منافع است (Pierre, 2006, p.6). سیاست‌گذاری عمومی نیز دربرگیرنده برنامه‌های سیاسی برای اجرای طرح‌هایی به‌منظور دستیابی به اهداف اجتماعی است که تأثیر مستقیم یا غیرمستقیم بر زندگی شهروندان دارد (Birkland, 2014). به عقیده هولت و همکاران سیاست‌گذاری عمومی به فعالیت‌های حکومت و مقاصدی که برانگیزنده این فعالیت‌هاست اشاره می‌کند (Howlett, 2009).

سیاست‌گذاری عمومی را می‌توان از منظر نظریه‌های متفاوتی بررسی کرد به‌گونه‌ای که سیاست‌گذاری در نظریه انتخاب عمومی^۱ به‌مثابه تصمیم‌سازی جمعی توسط افراد ذی‌نفع مطالعه می‌شود. نظریه بازی‌ها^۲ این امر را به‌عنوان یک انتخاب عقلانی در موقعیت رقابتی مطالعه می‌نماید. نظریه انتخاب عقلانی^۳ سیاست‌گذاری را به‌عنوان تلاشی برای کسب حداکثر سود اجتماعی تلقی و مطالعه می‌کند و در نظریه گروهی^۴ این امر به‌مثابه تلاشی برای حفظ تعادل گروهی بررسی می‌شود (Dye, 1995).

علاوه بر نظریه‌های مذکور، یکی دیگر از نظریه‌های رایج در این حوزه که کاربرد وسیعی در علوم سیاسی و به‌ویژه سیاست‌گذاری عمومی یافته است نظریه سیستمی یا الگوی سیپ است.

این الگو چهارچوبی برای ارزیابی برنامه‌ها، طرح‌ها، محصولات، مؤسسه‌ها و سیستم‌ها را فراهم می‌آورد (درانی و صالحی، ۱۳۸۵، ص. ۱۷۴). الگوی سیپ بر این باور شکل گرفته که مهم‌ترین هدف ارزیابی، بهبود و اصلاح برنامه است و به دریافت بازخورد نظام‌مند از جریان امور به نحوی که نیازهای مهم در اولویت قرار گیرند و منابع در خدمت بهترین نوع فعالیت باشند، کمک می‌کند.

در الگوی مذکور اطلاعات از چهار حیطه ارزشیابی به‌دست می‌آید که عبارت‌اند از: زمینه^۵، درون‌داد^۶، فرایند^۷ و برون‌داد^۸.

1. Public choice Model
2. Game Theorg Model
3. Rational Model
4. Group Model
5. Context
6. Input
7. Process
8. Output

پدیدآورندگان این الگو برای این باورند که با استعاره از رویکرد سیستمی در ارزشیابی در چهار بُعد به ارزشیابی «نظام هدف» و درنهایت تسهیل تصمیم‌گیری می‌پردازد (بازرگان، ۱۳۸۳ به نقل از درانسی و صالحی، ۱۳۸۵، ص. ۱۷۴). الگوی سیپ دارای چهار مؤلفه ارزیابی است:

۱- ارزشیابی زمینه: ارزیابی زمینه به تصمیم‌گیری در طراحی برنامه‌ها اشاره دارد و شامل تعیین مسائل و نیازهایی است که در یک موقعیت رخ می‌دهد. این بُعد شامل کوشش‌های تحلیل‌گرایانه برای تعیین عناصر مربوط به محیط برای شناسایی چالش‌ها، نیازها و فرصت‌های موجود می‌باشد.

۲- ارزشیابی درون‌داد: شامل قضاوت در مورد راهبردهای مورد نیاز برای تحقق اهداف برنامه است. براین اساس، اطلاعات موردنیاز درباره چگونگی استفاده از منابع گردآوری شده و به برنامه‌ریزان کمک می‌شود تا راهبردهایی را انتخاب کنند که برای دستیابی به اهداف برنامه ضروری تشخیص داده می‌شوند.

۳- ارزشیابی فرایند: بر نحوه انجام فعالیت‌ها متمرکز است و با تشخیص چالش‌ها و فرصت‌ها، اطلاعات لازم برای تصمیم‌گیری در انتخاب روش‌های اجرا و تفسیر نتایج که در آینده به دست می‌آید را فراهم سازد.

۴- ارزشیابی برون‌داد: برای قضاوت درباره مطلوبیت بازده فعالیت‌ها است و شامل تعیین ملاک‌های مربوط به برون‌داد و چگونگی اندازه‌گیری آنهاست (هداوند؛ رحیمی و دارابی، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۵).

در این پژوهش نیز از مدل چرخه سیستمی استفاده می‌شود بدین‌منظور مراحل متفاوت سیاست‌گذاری در این حوزه را می‌توان به شکل ذیل نمایش داد.

جدول (۱): مراحل چرخه سیستمی در سیاست‌های جمعیتی

اجزای تحلیل سیستمی	تعریف	کاربرد نظریه سیستمی در سیاست‌های جمعیتی
زمینه	فشارهای بیرونی از سوی ذی‌نفعان و منابع نیروی انسانی و امکانات	بررسی و مطالعه اسناد بالادستی به‌ویژه سخنرانی‌ها و مطالبات رهبری در راستای ضرورت افزایش جمعیت
درون‌داد	طراحی سیاست از جانب کارگزاران در جهت پاسخ به مطالبات	بررسی سیاست‌های کلی نظام، برنامه توسعه و مفاد قانون اساسی در راستای افزایش جمعیت، افزایش نرخ باروری، کاهش مرگ‌ومیر نوزادان و بهبود کیفی جمعیت

اجزای تحلیل سیستمی	تعریف	کاربرد نظریه سیستمی در سیاست‌های جمعیتی
فرایند	اجرائیات و سطوح کاربردی اقدامات صورت گرفته برای طراحی سیاست	بررسی نحوه انجام و اجرایی کردن سیاست‌ها و قوانین مطرح شده، گزارش‌های رسمی و سازمانی برای نحوه اجرایی شدن سیاست‌های مذکور از جمله سیاست‌های تشویقی و تنبیهی در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی، اجتماعی
برون داد	گزارش عملکرد	بررسی نحوه اثرگذاری سیاست‌های اجرایی بر روند جمعیت تحلیل و بررسی می‌شود.

۴. روش پژوهش

رویکرد روش‌شناختی مورد نظر در این مطالعه را از نظر ماهیت، می‌توان توصیفی تحلیلی تلقی کرد. در پژوهش‌های توصیفی - تحلیلی محقق به دنبال چگونه بودن موضوع است و می‌خواهد بداند پدیده، متغیر، شیء یا مطلب چگونه است؛ همچنین علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونه بودن و چرایی وضعیت مسئله و ابعاد آن می‌پردازد. محقق برای تبیین و توجیه دلایل، نیاز به تکیه‌گاه استدلالی محکمی دارد. این تکیه‌گاه از طریق جستجو در ادبیات و مباحث نظری پژوهش و تدوین گزاره‌ها و قضایای کلی موجود درباره آن فراهم می‌شود. در این نوع پژوهش‌ها نوعاً از روش‌های مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی متون و محتوای مطالب استفاده می‌شود. در این روش، پژوهشگر داده‌های پژوهشی خود را درباره کنشگران، وقایع و پدیده‌های اجتماعی، از بین منابع و اسناد جمع‌آوری می‌کند (حافظ‌نیا، ۱۳۷۷، ص. ۶۹). بر مبنای این الگو، نوع پژوهش، کاربردی - توسعه‌ای و از نظر ماهیت، توصیفی و تحلیلی می‌باشد و در گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است.

۵. یافته‌های پژوهش

در این بخش در پاسخ به پرسش چگونگی چرخه سیاست‌گذاری افزایش جمعیت مطابق با نظریه سیستمی، جهت ارزیابی هر کدام از ابعاد مذکور، اسناد و منابع متفاوتی بررسی و تحلیل شدند که در ادامه این مراحل به ترتیب زمینه، درون‌داد، فرایند و برون‌داد بیان می‌شود.

۱-۵. زمینه؛ شکل‌گیری مسئله افزایش جمعیت

با آغاز دوره چهارم برنامه‌های جمعیتی مسئله افزایش جمعیت جزو اولویت‌های سیستم قرار گرفته و به شکل‌های مختلف مورد تأکید است. با آغاز دهه ۹۰ و با توجه به تأکیدهای چندباره رهبر انقلاب، حرکت‌هایی برای تنظیم و تدوین مقرراتی به‌منظور تشویق خانواده‌ها به فرزندآوری بیشتر انجام شده است (غمامی و عزیزی، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۳). رهبر انقلاب بارها در سخنرانی‌های خود به این نکته تأکید داشته‌اند که مسئله فرزندآوری و مسئله نسل بسیار مهم است. ایشان در مورد «خطرات کاهش رشد جمعیت» کشور هشدار دادند. به عبارتی خطر کاهش جمعیت برای نخستین‌بار، توسط رهبر انقلاب مورد اشاره قرار گرفت و وارد گفتمان عمومی کشور شد؛ چراکه افزایش جمعیت جوان کشورهای اسلامی مسئله عمده‌ای است و علاوه بر اینکه افزایش و تراکم جمعیت باعث تکامل روش‌های تولیدی و در نتیجه رشد و پیشرفت اقتصادی می‌شود، مسئله «حفظ و ارتقاء حیات اجتماعی جامعه اسلامی» است که به مراتب از حیات فردی حائز اهمیت‌تر می‌باشد نیز مطرح است.

در این راستا بعد از حدود ۲۰ سال از اعمال سیاست‌های کنترل موالید، مسئله افزایش نرخ رشد جمعیت دوباره به‌عنوان یک ورودی در سیستم سیاست‌گذاری عمومی مورد توجه قرار گرفت. در محیط یعنی فضای خارج از سیستم نیز واکنش‌هایی نسبت به این ورودی وجود دارد. واکنش محیط به حرکت نظام سیاسی در پاسخ به این مسئله به دو صورت حمایت یا اعتراض و مطالبه انجام می‌پذیرد. اگر محیط از نتیجه عملکرد سیستم راضی باشد از سیاست در پیش گرفته‌شده حمایت می‌کند و اگر با نتیجه بازخورد سیستم موافق نباشد دست به اعتراضات زده و مطالبات جدید خود را مطرح می‌کند.

۲-۵. درون‌داد؛ طراحی سیاست‌های افزایش جمعیت

در طراحی سیاست‌های رشد جمعیتی در جمهوری اسلامی ایران باید بر سه مؤلفه طراحی یعنی سیاست‌های کلی نظام، شش قانون برنامه توسعه و قانون اساسی تأکید بیشتری داشت.

۱-۲-۵. سیاست‌های کلی نظام

طبق اصل ۱۱۰ قانون اساسی یکی از وظایف رهبر ایران تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام است. یکی از

مسائلی که به‌ویژه در سال‌های اخیر در تعیین سیاست‌های کلی نظام مورد توجه بوده است مسائل جمعیتی است. بدین ترتیب رهبر انقلاب با عنایت به اهمیت مقوله جمعیت در اقتدار ملی و با توجه به پویندگی، بالندگی و جوانی جمعیت کنونی کشور به‌عنوان یک فرصت و امتیاز و در جهت جبران کاهش نرخ رشد جمعیت و نرخ باروری در سال‌های گذشته، سیاست‌های کلی جمعیت را ابلاغ کردند. این سیاست‌ها با این اصل آغاز می‌شود:

- ۱- ارتقاء پویایی با افزایش نرخ باروری به بیش از سطح جانشینی؛
- ۲- رفع موانع ازدواج؛
- ۳- اختصاص تسهیلات مناسب برای مادران و پوشش بیمه‌ای هزینه‌های زایمان و درمان ناباروری؛
- ۴- تحکیم بنیان و پایداری خانواده با اصلاح و تکمیل آموزش‌های عمومی؛
- ۵- ترویج و نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی؛
- ۶- ارتقاء امید به زندگی، تأمین سلامت و تغذیه سالم جمعیت و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی؛
- ۷- فرهنگ‌سازی برای احترام و تکریم سالمندان؛
- ۸- توانمندسازی جمعیت در سن کار؛
- ۹- بازتوزیع فضایی و جغرافیایی جمعیت، متناسب با ظرفیت زیستی؛
- ۱۰- حفظ و جذب جمعیت در روستاها و مناطق مرزی از طریق توسعه شبکه‌های زیربنایی؛
- ۱۱- مدیریت مهاجرت به داخل و خارج هماهنگ با سیاست‌های کلی جمعیت؛
- ۱۲- تشویق ایرانیان خارج از کشور برای حضور و سرمایه‌گذاری؛
- ۱۳- تقویت مؤلفه‌های هویت‌بخش ملی (ایرانی، اسلامی، انقلابی) و ارتقاء وفاق بویژه در میان مرزنشینان و ایرانیان خارج از کشور؛
- ۱۴- رصد مستمر سیاست‌های جمعیتی در ابعاد کمی و کیفی. همچنین ضروری است با هماهنگی و تقسیم کار بین ارکان نظام و دستگاه‌های ذی‌ربط در این زمینه، اقدام‌های لازم با دقت، سرعت و قوت صورت گیرد و نتایج رصد مستمر اجرای سیاست‌ها گزارش شود (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳).

۵-۲-۲. سند برنامه توسعه (اول تا ششم)

تا کنون شش برنامه توسعه نوشته است. مسئله جمعیت تنها در لایحه جدید برنامه

ششم توسعه (۱۴۰۰-۱۳۹۶) مطرح شده است. در ماده ۷۶ بیان شده است که دولت مکلف است با رعایت سیاست‌های کلی جمعیت، سلامت مادر و کودک و ارتقای شاخص‌های نسبت مرگ مادر و نوزادان را بر اساس جدول زیر تأمین نماید:

جدول (۲): شاخص‌های نسبت مرگ مادر و نوزادان

عنوان	واحد	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
کاهش نسبت مرگ مادران	در صد هزار تولد زنده	۱۸	۱۷	۵.۱۶	۱۶	۱۵
کاهش میزان مرگ کودکان ۱ تا ۵۹ ماهه	در هر هزار تولد زنده	۶.۱۵	۴.۱۴	۳.۱۳	۳.۱۲	۳.۱۱
افزایش درصد زایمان طبیعی	درصد	۵.۵۳	۵.۵۴	۵.۵۵	۵.۵۶	۵.۵۷
کاهش عوارض ناشی از بارداری و سقط جنین	در هر هزار تولد زنده	۶.۷	۲.۷	۸.۶	۵.۶	۳.۶

منبع: (قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، ۱۳۹۴)

در ماده ۱۰۲ اعلام شده است که دولت موظف است براساس سیاست‌های کلی جمعیت و خانواده و سند جمعیت مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی با همکاری نهادهای ذی‌ربط به‌منظور تقویت و تحکیم جامعه‌ای خانواده‌محور و تقویت و تحکیم و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن با رعایت شاخص‌های الگو و سبک زندگی اسلامی - ایرانی با ایجاد سازوکارها و تأمین اعتبارهای لازم در قالب بودجه سنواری اقدام‌های ذیل را به‌عمل آورد:

الف) زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج به میزان ۱۰ درصد نسبت به سال پایه؛

ب) حمایت، پشتیبانی و ارتقای معیشت و اقتصاد خانواده از طریق توسعه مشاغل خانگی؛
پ) مقابله فعال و هوشمند با جنگ نرم در عرصه خانواده و منع نشر برنامه‌های مخل ارزش‌ها در جهت تحکیم خانواده؛

ت) زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری به حداقل ۱/۹ فرزند به ازای هر زن در سن باروری؛

ث) پشتیبانی و حمایت از ترویج ازدواج موفق، پایدار و آسان، فرزندآوری و تربیت فرزند صالح، ارزش دانستن ازدواج و فرزندآوری؛

ج) آموزش و مشاوره مستمر و مسؤ‌لانه نوجوانان و جوانان با اولویت خانواده‌ها

توسط همه دستگاه‌های ذی‌ربط، به‌ویژه وزارتخانه‌های آموزش و پرورش؛
 (چ) ارائه تسهیلات و امکانات ساخت و اجاره مسکن با اولویت زوج‌های دارای فرزند؛
 (ح) تمهیدات لازم از قبیل ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری در قالب بودجه سنواتی؛
 (خ) تمهیدات لازم جهت بهره‌مندی از قضاوت و وکلا مجرب با ارائه آموزش‌های لازم در جهت تشویق صلح و سازش زوج‌ها،
 (د) حمایت و توسعه بیمه سلامت و تکمیلی برای مادران در کلیه مراحل دوران بارداری تا پایان دوران شیرخوارگی؛
 (ذ) ستاد ملی زن و خانواده، با تشکیل جلسه‌های مستمر، عهده‌دار هدایت، ایجاد هماهنگی بین‌بخشی، نظارت کلان بر برنامه‌ها، اقدام‌ها و ارزیابی عملکرد مربوط به وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط و نهادهای عمومی و تشکل‌های مردمی و نیز بسیج ملی برای جلب مشارکت فراگیر در تحقق سیاست‌های کلی ابلاغی و رصد و پایش تحولات خانواده و جمعیت خواهد بود و گزارش آن باید هر شش ماه یکبار به مجلس شورای اسلامی ارائه شود (قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه، ۱۳۹۴).

۵-۲-۳. قانون اساسی

در سند قانون اساسی مسائل جمعیتی به‌عنوان یک اصل مطرح نشده‌اند؛ اما در سال‌های اخیر و با بررسی وضعیت نرخ رشد جمعیت در ایران نمایندگان مجلس شورای اسلامی طرح ۵۰ ماده‌ای را موسوم به «طرح جامع جمعیت و تعالی خانواده» در خرداد ۹۲ تهیه کردند که هدف آن نیل به نرخ باروری ۲.۵ در رشد کمی جمعیت تا سال ۱۴۰۴ توأم با ارتقای کیفی جمعیت و تثبیت آن تا سال ۱۴۳۰ بود. این طرح در مجلس یازدهم نمایندگان به شکل مشروط طبق اصل ۸۵ قانون اساسی تصویب شد و بعدتر برای تبدیل به قانون لباس نو بر تن کرد و با عنوان قانون «حمایت از خانواده و جوانی جمعیت» تلاش شد تا با مقتضیات زمان و نقدها کارآمد شود به‌گونه‌ای که در مهرماه ۱۴۰۰ این قانون مشتمل بر هفتادوسه ماده و هشتادویک تبصره شد که در کمیسیون مشترک جوانی جمعیت و حمایت از خانواده مجلس شورای اسلامی طبق اصل ۸۵ قانون اساسی تصویب گردید و پس از موافقت مجلس با اجرای آزمایشی آن به مدت هفت‌سال در تاریخ آبان‌ماه ۱۴۰۰ به تأیید شورای نگهبان رسید (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰).

۵-۳. فرایند؛ سطوح کاربردی اقدام‌ها

بخش عمده‌ای از سیاست‌های ابلاغی در مهر ماه ۱۴۰۰ تحت عنوان قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت توسط کمیسیون مشترک طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید. در این راستا، به‌منظور برنامه‌ریزی، ارزیابی کلان و نظارت بر اجرای این قانون با رعایت مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، ستاد ملی جمعیت به ریاست رئیس جمهور و مرکب از اعضای ذیل تشکیل شد: رئیس جمهور (رئیس ستاد)، دبیر ستاد وزرای کشور بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، علوم، تحقیقات و فناوری، ورزش و جوانان، راه و شهرسازی، تعاون، کار و رفاه اجتماعی، اطلاعات، امور اقتصادی و دارایی، فرهنگ و ارشاد اسلامی، آموزش و پرورش و ارتباطات و فناوری اطلاعات، رؤسای سازمان‌های صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، برنامه و بودجه کشور، تبلیغات اسلامی، پزشکی قانونی کشور، معاون امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، مدیر حوزه‌های علمیه، دادستان کل کشور، رئیس شورای فرهنگی - اجتماعی زنان و خانواده، شورای عالی انقلاب فرهنگی، دو نفر نماینده مجلس شورای اسلامی به‌عنوان ناظر، رئیس ستاد کل نیروهای مسلح و رئیس سازمان بسیج مستضعفین (مصوبه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹).

در این راستا نهادهای مختلفی متولی مسائلی جمعیتی شدند و سیاست‌های متفاوتی را در حوزه‌های مختلف به اجرا گذاشتند. ۶۴ ماده از ۷۳ ماده این طرح در حوزه سیاست‌های تشویقی و تنبیهی و یک ماده در حوزه اعتبارات این طرح سامان یافته است.

۵-۳-۱. سیاست‌های تشویقی

الف. حوزه بهداشتی

- ۱- ارائه تسهیلات برای حمایت از فرزندآوری و درمان ناباروری.
- ۲- راه‌اندازی مرکز تخصصی درمان ناباروری.
- ۳- تدوین راهنمای بالینی مربوط درمان افراد نابارور و در معرض ناباروری.
- ۴- برخورداری همه زوج‌هایی که صاحب فرزند نشده‌اند از برنامه‌های معاینه، و... بیماریابی، و پوشش کامل بیمه‌ای.
- ۵- فراهم کردن امکان زایمان طبیعی در بیمارستان‌ها.
- ۶- ارتقای سلامت مادر، نوزاد و کاهش سالانه ۵ درصد از میزان زایمان غیرطبیعی.

- ۷- ثبت اطلاعات کلیه مراجعان باروری، بارداری، سقط و دلایل آن و زایمان و نحوه آن با رعایت اصول محرمانگی.
- ۸- اجرا برنامه جامعی برای پیشگیری و کاهش سقط خودبه‌خودی جنین.
- ۹- رعایت ضوابط سازمان پدافند غیرعامل پس از اعلام آزمایش مواد و فرآورده‌های غذایی و وارداتی و محصولات تراریخته نسبت به اختلال‌های باروری یا جنسی (مصوبه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹).

ب. حوزه اقتصادی

- ۱- تأمین مسکن خانوار را پس از تولد فرزند سوم و بیشتر؛
- ۲- اهدای قطعه زمین یا واحد مسکونی فقط برای یک بار به‌صورت فروش اقساطی؛
- ۳- تخفیف پایان کار و عوارض ساخت‌وساز، کلیه هزینه‌های تخصیص شبکه، انشعاب‌ها و هزینه‌های خدمات نظام مهندسی برای خانواده‌های دارای سه فرزند و چهار فرزند؛
- ۴- تخصیص حداقل ۷۰ درصد از ظرفیت منازل مسکونی سازمانی به خانواده‌های کارکنان دارای حداقل سه فرزند؛
- ۵- احداث، تکمیل، تأمین و تجهیز خوابگاه‌های متاهلان؛
- ۶- پرداخت ودیعه مسکن (قرض‌الحسنه ضمن اجاره)، برای دانشجویان و طلاب متأهل؛
- ۷- پرداخت انواع تسهیلات مسکن با هدف تشویق فرزندآوری خانواده‌ها؛
- ۸- پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه تولد فرزند؛
- ۹- اختصاص مبلغ ۱۰ میلیون ریال به ازای هر فرزند در بورس از ابتدای سال ۱۴۰۰ و به نام فرزند؛
- ۱۰- تخصیص یک خودروی ایرانی به قیمت کارخانه به انتخاب و به نام مادر پس از تولد فرزند دوم؛
- ۱۱- افزایش یارانه فرزندان خانواده‌های دهک‌های اول تا چهار؛
- ۱۲- واگذاری‌ها حق بهره‌برداری زمین با اشتغال‌زایی و اجرای طرح‌های تولیدی برای خانواده‌هایی صاحب فرزند سوم و بیشتر؛
- ۱۳- افزایش هر ساله کمک‌هزینه اولاد و حق عائله‌مندی؛
- ۱۴- معافیت مالیاتی به ازای فرزند سوم و بیشتر؛
- ۱۵- بیمه مادران خانه‌دار دارای سه فرزند و بیشتر؛

- ۱۶- اعطای خدمات سبد تغذیه رایگان و بسته بهداشتی رایگان به مادران باردار، شیرده و دارای کودک زیر پنج‌سال؛
- ۱۷- پوشش بیمه‌ای مادران فاقد پوشش بیمه‌ای طی دوران بارداری و شیردهی و همچنین کودکان تا پایان پنج‌سالگی؛
- ۱۸- تدوین راهنمای بالینی پوشش بیمه‌ای خدمات سلامت زنان، مادران باردار و نوزادان؛
- ۱۹- ارائه تسهیلات ازدواج به کلیه زوج‌هایی که بیشتر از چهار سال از تاریخ عقد ایشان نگذشته جهت حمایت از ازدواج جوانان؛
- ۲۰- پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه ودیعه یا خرید یا ساخت مسکن که در سال ۱۳۹۹ به بعد صاحب فرزند سوم بشوند (مصوبه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹).

ج. حوزه اجتماعی

- ۱- افزایش مدت مرخصی زایمان به ۹ ماه و اختیاری بودن نوبت کاری شب برای مادران شاغل باردار و اعطای دورکاری به درخواست مادران و کاهش در سن بازنشستگی مادران شاغل؛
- ۲- اقدام به تأمین فضای مناسب جهت رفع نیازهای نوزادان، کودکان و مادران باردار؛
- ۳- حمایت از شیرخوارگاه‌ها و مراکز نگهداری شبانه‌روزی کودکان بی‌سرپرست و خیابانی؛
- ۴- ایجاد سامانه برخط برای معرفی و صدور شناسنامه ویژه برای مادران دارای سه فرزند یا بیشتر؛
- ۵- موافقت با تقاضای دانشجویان مادر باردار جهت مرخصی؛
- ۶- کسر شش‌ماه از تعهدات به خدمت پزشکان و پیراپزشکان از مادران مشمول این قانون؛
- ۷- آموزش‌های حین ازدواج به تمامی زوجین؛
- ۸- برنامه‌ریزی جامع در حوزه مهاجرت داخل و خارج از کشور با هدف ارتقای کیفی و کمی جمعیت؛
- ۹- تولید و انتشار آمارهای مهاجرت بر حسب فرد و خانواده بر پایه داده‌های مکانی پایگاه اطلاعات جمعیت کشور؛
- ۱۰- افزایش سقف محدوده سنی در استخدام به ازای تأهل و نیز داشتن هر فرزند اضافه (مصوبه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹).

د. حوزه فرهنگی

- ۱- تخصیص جایزه ملی جوانی جمعیت؛
- ۲- تشویق کارکنانی که در یک سال گذشته، ازدواج کرده و یا دارای فرزند شده‌اند در روز ملی جمعیت؛
- ۳- آگاهی‌بخشی نسبت به وجوه مثبت و ارزشمند ازدواج و مقابله با محتوای مغایر سیاست‌های کلی جمعیت و عوارض جانبی استفاده از روش‌های مختلف پیشگیری از بارداری از قبیل تولید و پخش فیلم؛
- ۴- اختصاص ۱۰ درصد از بودجه اختصاص یافته به برنامه‌های تولیدی، با محوریت موضوع افزایش جمعیت؛
- ۵- حمایت از فعالان مردمی در حوزه فرزندآوری و تسهیل ازدواج، در قالب هیئت‌ها، مساجد، کانون‌های فرهنگی، اعزام مبلغ؛
- ۶- اختصاص ۳۰ درصد از بودجه حمایتی از سازمان‌های مردم‌نهاد در جهت کاهش سن ازدواج، تسهیل ازدواج جوانان، تشویق به فرزندآوری؛
- ۷- اختصاص یک‌سوم ظرفیت فعالیت تبلیغات محیطی به موضوع ازدواج، فرزندآوری، رشد جمعیت؛
- ۸- تربیت و آموزش مهارت‌های مربوط به سبک زندگی اسلامی - ایرانی، ترویج فرهنگ ارزشمندی ازدواج، خانواده و فرزندآوری؛
- ۹- ایجاد، رشته‌های تحصیلی متناسب با جایگاه و نقش خانواده و زن بر اساس فرهنگ اسلامی - ایرانی؛
- ۱۰- ترویج و آگاهی‌بخشی نسبت به وجوه مثبت ازدواج به هنگام نیاز، حذف محتوای آموزشی مخالف فرزندآوری؛
- ۱۱- تأسیس مراکز مشاوره مبتنی بر سبک زندگی اسلامی - ایرانی با هماهنگی نمایندگان ولی فقیه؛
- ۱۲- تسهیل در امر ازدواج، از طریق مؤسسه‌های فرهنگی، مساجد و روحانیون؛
- ۱۳- تخصیص حداقل ۵ درصد از اعتبارات پژوهشی به مطالعات و پژوهش‌های مرتبط با خانواده؛
- ۱۴- تأکید بر اثرهای مثبت بارداری و زایمان طبیعی، فواید فرزندآوری، کاهش فاصله ازدواج تا تولد فرزند اول و همچنین کاهش فاصله بین تولد فرزندان؛
- ۱۵- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مکلف است راهنمای مکتوب در

اختیار مادران قرار دهد؛

۱۶- بازنگری دستورالعمل‌ها در جهت افزایش باروری و ثمرات بارداری و زایمان طبیعی و خودداری از القای هر گونه ترس و هراس نسبت به امر بارداری (مصوبه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹).

۵-۳-۲. سیاست‌های تنبیهی

۱- ممنوعیت از هر گونه توزیع رایگان یا یارانه‌ای اقلام مرتبط با پیشگیری از بارداری؛

۲- ممنوعیت عقیم‌سازی دائم زنان و مردان؛

۳- حذف کلیه دستورالعمل‌های صادره مرتبط با بارداری و سلامت مادر و جنین که مادران را به سقط جنین توصیه کرده؛

۴- ممنوعیت سقط جنین و احتساب آن از جرائم دارای جنبه عمومی که مستوجب مجازات دیه، حبس و ابطال پروانه پزشکی است؛

۵- اعمال تمهیدات قانونی لازم برای پیشگیری و مقابله با سقط غیرقانونی جنین؛

۶- مجاز بودن توزیع داروهای رایج در سقط جنین فقط برای عرضه مراکز درمانی بیمارستانی؛

۷- معرفی و پیگیری متخلفان فروش داروهای سقط و عناصر ترویج‌دهنده سقط غیرقانونی؛

۸- ممنوعیت فعالیت مدیران جهت معرفی افراد و مراکز مشارکت‌کننده در سقط غیرقانونی جنین و مجازات تعزیری به پرداخت جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر عوائد حاصل از ارتکاب جرم؛

۹- مشمول شدن جنایت علیه تمامیت جسمانی جنین به قصد نتیجه یا علم به تحقق آن (مصوبه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹).

۵-۳-۳. اعتبارات هزینه‌ای

اعتبارات هزینه‌ای در نظر گرفته برای اجرایی شدن طرح جوانی جمعیت نیز به شکل ذیل مطرح شده است:

۱- ۱ درصد از اعتبارات بودجه کلیه دستگاه‌ها، نهادها و مؤسسه‌ها؛

۲- ۱ درصد از اعتبارات مالیات بر ارزش افزوده پ: ۱ درصد از اعتبارات جدول هدفمندی یارانه‌ها؛

- ۳- مبلغ ۳۰ درصد از مابه‌التفاوت نرخ ارز؛
- ۴- ۱۰ درصد منابع از مقررات مالی دولت (مالیات سلامت)؛
- ۵- ۲ درصد از یک‌دوازدهم هزینه‌های جاری شرکت‌های دولتی، بانک‌ها؛
- ۶- ۱۰۰ درصد از محل افزایش بیست درصدی جرایم تخلفات رانندگی؛
- ۷- ۷۰ درصد از درآمد اجرای اصل (۴۹) قانون اساسی؛ به غیر از اموالی که باید به صاحبان حق رد شود و یا در اختیار ولی فقیه است؛
- ۸- منابع حاصل جریمه‌های مذکور در متن قانون جوانی جمعیت؛
- ۹- اعتبارات مرتبط با توزیع عموم اقلام پیشگیری از بارداری، عقیم‌سازی؛
- ۱۰- ۱۰۰ درصد درآمد حاصل از افزایش تعرفه هر مترمکعب گاز مصرفی واحدهای تولیدکننده فولاد؛
- ۱۱- ۱۰۰ درصد درآمد حاصل از افزایش هر مترمکعب فروش آب شرب شهری مشترکان پرمصرف؛
- ۱۲- صد درصد درآمد حاصل از افزایش سه برابری جرایم مربوط به کالا، تجهیزات و داروهای قاچاق؛
- ۱۳- ۱۰۰ درصد جرایم تعزیرات حاصل از احتکار و گران‌فروشی؛
- ۱۴- اتخاذ مبلغ ۱۰ ریال از استفاده‌کننده خدمات مخابراتی علاوه بر قیمت هر پیامک و قرار دادن آن جزو منابع این قانون (مصوبه مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹).

۵-۴. برون‌داد؛ گزارش عملکرد

در قسمت برون‌داد باید به بررسی نتایج و دستاوردهای حاصله ناشی از اجرای سیاست بر سیاست مورد نظر پرداخت. آمارهای مرتبط با سیاست‌های اعمال شده می‌تواند گویای اثربخش بودن سیاست‌های تشویقی و تنبیهی باشد. بدین ترتیب با توجه به اهمیت این شاخص‌ها در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی جمعیتی، محاسبه میزان باروری در دستور کار مرکز آمار ایران قرار گرفت. آمارهای ارائه شده در این بخش، آمار میزان باروری از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ را شامل می‌شود.^۱

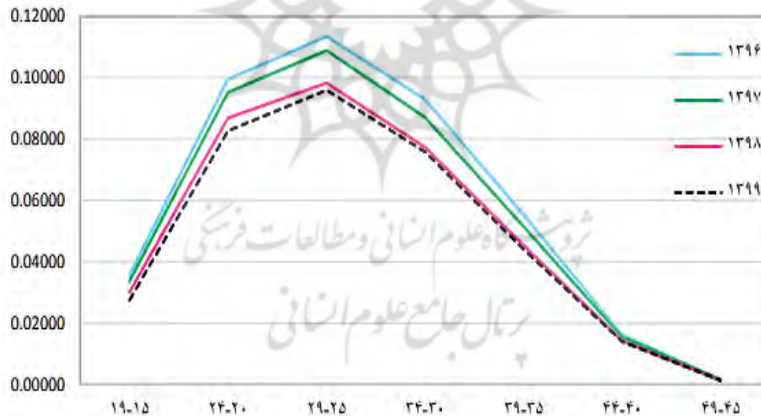
۱. لازم به ذکر است که همان‌گونه که شرح آن رفت «طرح جامع جمعیت و تعالی خانواده» در خرداد ۹۲ تهیه شد و در مجلس یازدهم، نمایندگان به شکل مشروط طبق اصل ۸۵ قانون اساسی تصویب شد؛ لذا در این بخش با ارائه آمارهای موجود در چهار سال اخیر به بررسی ثمربخش بودن مقدمات اجرایی این سیاست‌ها بر افزایش جمعیت می‌پردازیم.

جدول (۳): میزان باروری ویژه سنی ۱۳۹۶-۱۳۹۹

شرح	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹
۱۹-۱۵ ساله	۰,۰۳۵۶۷	۰,۰۳۳۷۳	۰,۰۳۰۱۶	۰,۰۲۷۵۸
۲۰-۲۴ ساله	۰,۰۹۹۶۱	۰,۰۹۵۳۳	۰,۰۸۶۹۲	۰,۰۸۲۷۱
۲۵-۲۹ ساله	۰,۱۱۳۵۲	۰,۱۰۸۹۲	۰,۰۹۸۳۶	۰,۰۹۵۹۹
۳۰-۳۴ ساله	۰,۰۹۳۰۲	۰,۰۸۷۱۰	۰,۰۷۷۳۰	۰,۰۷۵۸۷
۳۵-۳۹ ساله	۰,۰۵۵۳۹	۰,۰۵۱۴۹	۰,۰۴۵۳۹	۰,۰۴۴۱۴
۴۰-۴۴ ساله	۰,۰۱۶۱۶	۰,۰۱۵۴۶	۰,۰۱۴۲۹	۰,۰۱۳۹۹
۴۵-۴۹ ساله	۰,۰۰۱۳۸	۰,۰۰۱۴۸	۰,۰۰۱۳۷	۰,۰۰۱۳۲
میزان باروری کل	۲,۰۷	۱,۹۷	۱,۷۷	۱,۷۱

منبع: (فتحي، ۱۳۹۹: ۷)

همان‌طور که آمارها نشان می‌دهد به‌رغم اجرای سیاست‌های تشویقی و تنبیهی میزان باروری کل که مهم‌ترین نرخ برای اندازه‌گیری رشد جمعیت است روندی نزولی داشته است و از ۲,۰۷ در سال ۱۳۹۶ به نرخ ۱,۷۱ در سال ۱۳۹۹ رسیده است.

منبع: (فتحي، ۱۳۹۹: ۸)

نمودار (۱): الگوی سنی باروری زنان ایرانی

الگوی سنی باروری نیز نشان‌دهنده کاهش میزان باروری در همه سنین از جمله گروه‌های سنی ۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ و ۳۴-۳۰ ساله از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ است. این تغییر بیانگر کاهش باروری به‌ویژه در میان گروه سنی جوان است که به‌نوبه خود سهم

بسیاری در کاهش میزان باروری کشور داشته است. این موضوع اهمیت باروری زنان در گروه‌های سنی مورد بحث را نشان می‌دهد و لازم است بیش‌ازپیش در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های جمعیتی مورد توجه قرار گیرد (فتحی، ۱۳۹۹، ص. ۱۲).

با توجه به تازگی تغییرهای حاصله در آخرین طرح مصوب و در دسترس نبودن آمارهای دقیق از سایر شاخصه‌های مطرح شده چون میزان ناباروری، میزان سقط جنین، میزان مرگ‌ومیر نوزادان و مرگ میر مادران و همچنین به علت وجود نبود اطلاعات مدونی از نحوه و میزان تأثیرگذاری سایر مؤلفه‌های اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی بر میزان باروری، نمی‌توان با قطعیت علیت نتایج حاصله را شناخت و صرفاً باید به بیان این نکته کلی که با وجود سیاست‌های مختلف در بخش اجراییات روند باروری روندی رو به رشدی نبوده است، بسنده کرد.

نتیجه‌گیری؛ ارزیابی چرخه سیاست‌گذاری

در مرحله ارزیابی با ارائه گزارش‌های بی‌طرف و بین‌المللی نقاط ضعف و قوت چرخه سیاست‌گذاری مد نظر را بررسی می‌کنیم. با توجه به اینکه مسیر هر سیاست‌گذاری شامل دو بخش اصلی هدف و ابزار می‌شود؛ لذا می‌توان ارزیابی موجود را براین‌اساس سامان داد.

الف. ارزیابی هدف

ایران تنها کشوری نیست که جمعیت سالمند آن رو به افزایش است؛ اما با این حال رشد جمعیت در ایران همچنان مثبت است و نرخ باروری در ایران هنوز بیشتر از سناریوی کاهش جمعیت است. مرکز آمار ایران در بررسی تغییرهای جمعیتی ایران تا سال ۱۴۳۰، چهار فرضیه را برای باروری در نظر گرفته است.

جدول (۴): برآورد رشد جمعیت کل کشور با فرض چهار پیش‌بینی ۱۴۰۰-۱۳۹۵

سال‌های پیش‌بینی	فرض اول افزایش میزان باروری کل ۲/۶ فرزند	فرض دوم تثبیت میزان باروری کل ۲/۱ فرزند	فرض سوم کاهش میزان باروری کل ۱/۵ فرزند	فرض چهارم کاهش میزان باروری کل ۱/۹۵ فرزند
۱۴۰۰-۱۳۹۵	۱/۲۵	۱/۲۰	۱/۱۶	۱/۱۹
۱۴۰۵-۱۴۰۰	۱/۱۱	۰/۹۸	۰/۸۷	۰/۹۵
۱۴۱۰-۱۴۰۵	۰/۹۸	۰/۷۹	۰/۵۸	۰/۷۳

سال‌های پیش‌بینی	فرض اول افزایش میزان باروری کل ۲/۶ فرزند	فرض دوم تثبیت میزان باروری کل ۲/۱ فرزند	فرض سوم کاهش میزان باروری کل ۱/۵ فرزند	فرض چهارم کاهش میزان باروری کل ۱/۹۵ فرزند
۱۴۱۰-۱۴۱۵	۰/۹۳	۰/۶۸	۰/۴۱	۰/۵۹
۱۴۱۵-۱۴۲۰	۰/۹۱	۰/۶۲	۰/۳۰	۰/۵۲
۱۴۲۰-۱۴۲۵	۰/۸۷	۰/۵۵	۰/۱۸	۰/۴۵
۱۴۲۵-۱۴۳۰	۰/۷۹	۰/۴۴	۰/۱۰	۰/۳۲
۱۳۹۵-۱۴۳۰	۰/۹۸	۰/۷۵	۰/۵۰	۰/۶۸

منبع: (فتحی، ۱۳۹۵: ۹۸)

بدین ترتیب بر اساس نرخ باروری موجود و بر اساس برآوردهای مرکز آمار جمعیت ایران در سال ۱۴۳۰ بین ۱۱۲ میلیون و ۴۷۵ هزار نفر در صورت افزایش باروری و در صورت کاهش شدید باروری ۹۵ میلیون و ۳۱۷ هزار نفر خواهد بود. همچنین با توجه به آغاز موج دوم رشد جمعیت در ایران و وقوع پدیده گشتاوری جمعیت و پیش‌بینی ادامه روند آن حداقل تا سه دهه آینده، در بدترین حالت (فرض ۱/۵ فرزند) پیش‌بینی می‌شود، حداقل تا دهه ۱۴۲۰ شمسی رشد جمعیت کشور به صفر نخواهد رسید. موضوعی که هم‌اکنون دغدغه بسیاری از برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران است. در واقع این پیش‌بینی می‌تواند به بسیاری از نگرانی‌های موجود در زمینه کاهش رشد جمعیت شدید خاتمه دهد (فتحی، ۱۳۹۵، ص. ۹۹). در این راستا به نظر ایران هنوز به نقطه بحران خود نرسیده است و با توجه به انبوه مسائل اقتصادی و اجتماعی و زیست‌محیطی انباشته شده که خود زمینه‌ساز و بن‌ساز مسئله کاهش نرخ باروری هستند طرح جوانی جمعیت اولویت خود را برای ورود به سیستم سیاست‌گذاری از دست می‌دهد.

در امر مسائل اقتصادی، بر اساس آمارهای بانک جهانی، ایران در سال ۲۰۱۹ نرخ تورم ۳۹ درصدی و نرخ بیکاری ۲۵ درصدی را تجربه کرده است (The World Bank, 2021). بر این اساس به نظر می‌رسد در این شرایط مسئله افزایش جمعیت را دیگر نمی‌توان به‌عنوان مهم‌ترین بحران ملی شناخت. علاوه بر آن در بعد زیست‌محیطی نیز به جهت دشواری و زمان‌بر بودن حل مشکلات این حوزه نیز هر تصمیمی که به نحوی تبعات و فرایندهای آن با این مسائل در ارتباط باشد نیاز به بررسی ابعاد و سنجیدن همه‌جانبه دارد و دارای اهمیت ویژه‌ای می‌شود. در این راستا حتی با

فرض مساعد بودن سایر شرایط ممکن است وضعیت اکولوژیکی یک منطقه امکان افزایش جمعیت را سلب کند. از آنجایی که بر اساس نسخه‌های مختلف «نظریه جمعیت بهینه»^۱ تعداد جمعیتی بهینه است که بیشترین میزان رفاه و کیفیت زندگی را برای شهروندان کشور فراهم کند، قدر مسلم این است که بر اساس این مبنا جمعیت مطلوب برای ایران پاسخگوی افزایش جمعیت نیست و با رصد وضعیت زیستی ایران می‌توان صحت این ادعا را بررسی کرد.

به این منظور با کمک شاخص جای پای اکولوژیک، می‌توان میزان توان هر کشور، برای تکفل جمعیت خود، از طریق منابع تجدیدپذیر را سنجید. مفهوم جای پای اکولوژیک در اوایل دهه ۱۹۹۰ توسط ماتیس واکرناگل^۲ و ویلیام ریز^۳ (۱۹۹۶) ابداع شد. شاخص جای پای اکولوژیک نشان می‌دهد که در کدام ناحیه و کجا، انسان بر روی منابع طبیعی فشار وارد می‌کند. این شاخص با سه عامل: جمعیت، سرانه مصرف و حجم منابع و پسماندها تعیین می‌شود (Ewing, 2010, p. 23). مقایسه این شاخص با شاخص ظرفیت زیستی که ظرفیت اکوسیستم برای تولید مواد حیاتی مفید و جذب پسماند است، می‌تواند حد متناسبی از جمعیت هر منطقه را به ما نشان دهد (صادقی و سعادت، ۱۳۸۳، ص. ۱۷۳). به عبارتی هر چه فاصله بین ظرفیت زیستی و شاخص جای پای اکولوژیک بیشتر باشد تراز اکولوژیک بیشتر می‌شود. تراز اکولوژیک ایران در سال ۲۰۱۲ عدد ۱,۹ را نشان می‌دهد در حالی که این عدد در سال ۲۰۱۵ مصادف می‌شود با ۲,۶ (Ecological Footprint Atlas, 2010) و این امر نشان‌دهنده این است که افراد برای تأمین نیازهای مصرفی خود اثرهای بیشتری را بر محیط زیست خود وارد کرده‌اند. تراکم جمعیت یکی از مهم‌ترین عوامل افزایش تراز این شاخص است؛ بنابراین با توجه به کاهش ظرفیت زیستی کشور طبق برآوردهای علمی، اعمال سیاست‌های افزایش جمعیت حتی با وجود استفاده بهینه از منابع موجود فاصله بین ظرفیت زیستی و جای پای اکولوژیکی را بیشتر می‌کند و این امر را می‌توان به معنای عدم توانایی اکولوژیکی ایران برای پاسخگویی به جمعیت دانست که این موضوع می‌تواند فلسفه افزایش جمعیت در ایران را در این شرایط مورد تهدید قرار دهد.

1. Optimum Theory of Population
2. Wackernage
3. Rees

ب. ارزیابی ابزار

بیشتر ابزارهای تشویق‌کننده ارائه شده در این طرح در حوزه اقتصادی است. اینکه اهمیت مسائل اقتصادی برای فرزندآوری مهم است سبب شده است مشوق‌های اقتصادی بیشتر شود؛ اما به نظر نوع مشوق‌های اقتصادی به جهت کمیت و کیفیت، مقطعی و کوتاه‌مدت بودن به‌گونه‌ای نیستند که به اجرایی شدن این طرح کمک شایانی بکنند.

ابزارهای این قانون چه در حوزه اقتصادی و چه در سایر حوزه‌ها ناکارآمد و ناقض‌اند، ضمن اینکه بخش بزرگی از مواد این طرح به دلیل نبود نظارت صحیح و سرپیچی مدیران، قدرت اجرایی خود را از دست می‌دهند. همچنین بسیاری از قوانین ذکر شده به علت ضعف در برنامه‌ریزی و نبود پشتوانه علمی در نهایت تبعات منفی زیادی به‌بار خواهد آورد؛ برای مثال آنچه در مورد افزایش مرخصی زایمان و بازنشستگی زودتر از موعد مادران شاغل در قانون گنجانده شده است، هر چند در ظاهر در حمایت از مادران شاغل است؛ اما نتیجه آن خروج زنان از مشاغل، عدم استخدام زنان از سوی کارفرماها و کاهش بیشتر نرخ اشتغال زنان و حضور اجتماعی آنان خواهد بود و این امر در ابتدای اعمال این سیاست‌ها می‌تواند به تبعیض بیشتر علیه مادران بیانجامد. همچنین برخی از سیاست‌های تشویقی اعمال شده در این طرح از جمله اختیاری شدن آزمایش ژنتیک پیش از ازدواج و غربالگری، به نظر نه تنها از نظر اقتصادی با توجه به تحمیل هزینه‌های مراقبت و درمان توجیهی برای آن نیست بلکه از نظر اخلاقی نیز محل ایراد است. در کنار آن ممنوعیت خرید و فروش و توزیع یارانه‌ای وسایل جلوگیری از بارداری نیز منجر به افزایش بیماری‌های مقاربتی و افزایش بارداری‌های ناخواسته خصوصاً در دهک‌های کمتر برخوردار می‌شود. درواقع از آنجایی که بیش از همه خانواده‌های کم‌تر برخوردار، فقیر و حاشیه‌نشین امکان دسترسی رایگان و یا ارزان به لوازم پیشگیری از بارداری، عقیم‌سازی و سقط جنین را از دست می‌دهند، بارداری و فرزندآوری در این خانواده‌ها افزایش می‌یابد، در نتیجه بیم افزایش تعداد کودکانی که از ظرفیت لازم برای رشد و بالندگی برخوردار نیستند و احتمالاً درگیر فقر، کار در دوران کودکی، کودک‌همسری و مواردی این‌چنینی خواهند شد، افزایش خواهد یافت. این در حالی است که آمادگی برای فرزندآوری و داشتن اختیار و شرایط حداقلی پرورش باکیفیت فرزند از پیش‌نیازهای تربیت فرزندان و شهروندان سالم و توانا است.

در چنین شرایطی مهم این است که مداخله دولت برای ارتقای باروری از چه مسیری باشد. دولت باید شرایط لازم و مساعد را برای ارتقای باروری فراهم سازد. در غیراین صورت، از طریق توصیه‌های دستوری امیدی به افزایش مولید نیست. با توجه تغییر ترجیح‌های باروری زنان و خانواده‌ها، ارائه بسته‌های تشویقی برای افزایش مولید وافی به مقصود نیست (حسینی، ۱۳۹۴، ص. ۴۲).

اعتبارهای هزینه‌ای تخصیص یافته برای این مصوبه نیز خود محل مناقشه است و با توجه به بحران مالی دولت و بار هزینه‌ای اکثر سیاست‌های اعلام شده چون کاهش سن بازنشستگی، افزایش مدت مرخصی زنان و... در ادامه باید بررسی‌های دقیق تری در جهت نحوه تخصیص بودجه و چگونگی اثرگذاری این امر بر طرح مورد نظر صورت گیرد.

راهکارها

بررسی چرخه سیاست‌گذاری جمعیت جهت نیل به اهداف نظام جمعیتی مطلوب و ضروری است. با بررسی نتایج به دست آمده از این نوشتار و برای برون رفت از وضعیت متعارض موجود که از سمتی شامل بحران مدیریتی زیرساخت‌های اجتماعی، اقتصادی، رفاهی، بهداشتی، زیستی و فرهنگی است و از طرف دیگر وضعیت محتمل باروری پایین تر از سطح جایگزینی است که به سالخوردگی جمعیت در چند دهه آینده منجر خواهد شد، می‌توان راهکارهایی را پیشنهاد داد که بتوان به رشد متعادل جمعیتی دست یافت.

در ابتدا لازم است مدیریت کلان کشور از تمام ظرفیت خود برای بهبود متغیرهای کلان اقتصادی و اجتماعی استفاده کند تا شرایط لازم برای تغییر شاخص‌های کیفی و سپس کمی جمعیت فراهم شود. به عبارتی صرف حمایت‌های خرد و مستقیم در جهت تنظیم نرخ باروری در این راستا نمی‌تواند اثرگذار باشد. بدین ترتیب همان‌گونه که سیاست‌های جمعیتی در کشورهای توسعه یافته نیز بیشتر معطوف به سیاست‌های تقنینی غیرمستقیم و حمایتی است؛ لذا اعمال سیاست‌هایی مثل دگرگون‌سازی جنبه‌های اقتصادی و اجتماعی از شرایط زندگی و رفتار مردم و به کارگیری قوانین غیرمستقیم در رسیدن به اهداف جمعیتی مطلوب، اثربخشی بیشتری دارد. همچنین با توجه به ماهیت سیال جمعیت ضمن رصد مستمر موقعیت‌های زمانی و مکانی و شرایط خانوارها و طبقات مختلف جامعه برای اثربخشی این سیاست‌ها باید در نظر داشت که ارائه یک قانون کلی مبنی بر افزایش

جمعیت در این راستا پاسخگو نیست. به عبارتی نمی‌توان برای تمام مناطق کشور با وجود تفاوت‌های متعدد اقلیمی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی یک سیاست تقنینی واحد و یکسان را لحاظ کرد. رعایت اصل تناسب در این زمینه برای استفاده از ظرفیت این قوانین ضروری است، به گونه‌ای که مناسب است حمایت‌های لحاظ شده در سیاست‌های جمعیتی صرف‌نظر از ماهیت اقتدرگرایانه برای تسری به همه بخش‌های جامعه به‌عنوان ابزاری گزینشی، در خدمت اقشار و خانوارهایی با زمینه مناسب برای افزایش جمعیت و همچنین مناطقی که دارای توان زیستی و ظرفیت اکولوژیکی مناسب هستند، قرار گیرد.

به نظر می‌رسد در صورت الزام برای اجرایی شدن این طرح شایسته است مفاد و اعتبار آن مجدد در دستور بازبینی مجلس قرار گیرد. بدین جهت انجام کار علمی در راستای آینده‌پژوهی سیاست‌های اعمال شده از طریق متخصصان حوزه‌های گوناگون، مسئولان و متولیان مربوطه در این زمینه می‌تواند کمک‌رسان باشد. همچنین شایسته است تجربه‌های شکست خورده و موفقیت‌آمیز کشورهای دیگر در امر سیاست‌گذاری جمعیت و با دقت نظری بیشتری مطالعه شود.

جدول (۵): چرخه سیاست‌گذاری افزایش جمعیت

مطلبه رهبری. اهمیت اقتصادی و اجتماعی مسئله جمعیت	زمینه
افزایش جمعیت، افزایش نرخ باروری، کاهش مرگ‌ومیر نوزادان، بهبود کیفی جمعیت	درون‌داد
سیاست‌های تشویقی و تنبیهی در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی، اجتماعی	فرایند
عدم اثربخش بودن سیاست‌ها در دهه ۹۰ (قبل از تصویب طرح جوانی جمعیت)	برون‌داد
آشفته‌گی و منسجم نبودن قوانین، تبعیض در اعطای تسهیلات، ضمانت اجرا نداشتن، بار مالی سنگین آن برای دولت، بی‌توجهی به اثر اجتماعی سیاست‌های اعمال شده	ارزیابی
بهبود متغیرهای کلان اقتصادی، توجه به آمایش سرزمینی و توان محیطی، در نظر داشتن تفاوت‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی. اعمال سیاست‌های غیرمستقیم، بازبینی مجدد طرح و اعمال نظر متخصصان در این زمینه	راهکار

فهرست منابع

- اجاق، سیده زهرا و عباسی شوازی، محمدجلال (۱۳۹۷). تحلیل گفتمان سیاست‌های رسانه‌ای شده افزایش جمعیت: ارائه یک راهبرد ترویجی. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، (۲۵)، ۱۳۳-۱۶۴.
- تقی‌نژاد، علی؛ غمامی، سید محمد مهدی و عزیزی، حسین (۱۳۹۹). بایسته‌های تقنینی سیاست‌گذاری جمعیتی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران. فقه و حقوق خانواده، (۷۲)، ۲۵-۴۷.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۷۷). مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. تهران: انتشارات سمت.
- حسینی، حاتم (۱۳۹۴). وضعیت‌های متعارض و مسئله سیاست‌گذاری جمعیت در ایران. فصلنامه جمعیت، (۹۳ و ۹۴)، ۱۹-۴۵.
- حسینی، حاتم و بگی، بلال (۱۳۹۰). تغییرات جمعیتی، چالش‌های برنامه تنظیم خانواده و الزامات سیاست‌گذاری جمعیتی در ایران. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، (۱۲)، ۱۰۲-۱۲۱.
- درانی، کمال و صالحی، کیوان (۱۳۸۵). ارزشیابی هنرستان‌های کاردانش با استفاده از الگوی سیپ به‌منظور پیشنهاد چهارچوبی برای بهبود کیفیت هنرستان‌های کاردانش: موردی از هنرستان‌های منطقه ۲ شهر تهران. دوفصلنامه روانشناسی و علوم تربیتی، (۳۶-۱)، ۱۴۳-۱۶۶.
- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۳). ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت. در دسترس از آدرس: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=26440>
- رحیمیان، فرشاد (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی سیاست‌گذاری جمعیتی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه جمعیت، (۱۰۶-۱۰۵)، ۱۲۷-۱۵۱.
- صادقی، حسین و سعادت، رحمان (۱۳۸۳). رشد جمعیت، رشد اقتصاد و اثرات زیست‌محیطی در ایران (یک تحلیل علی). فصلنامه تحقیقات اقتصاد، (۶۴)، ۱۶۳-۱۸۰.
- غمامی، سید محمد مهدی؛ مهاجری، مریم؛ جاوید، محمدجواد و حکمت‌نیا، محمود (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی تقنین سیاست‌های جمعیتی و ارائه شاخص‌های مطلوب. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات راهبردی زنان، (۸۶)، ۳۱-۵۸.
- غمامی، سید محمد مهدی و عزیزی، حسین (۱۳۹۳). بایسته‌های تغییر سیاست‌های

- تقنینی جمعیتی جمهوری اسلامی ایران. *مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان)*، (۶۶)، ۱۱۷-۱۵۶.
- فتحی، الهام (۱۳۹۵). *بررسی روند تغییرات ساختار و ترکیب جمعیت کشور و آینده آن تا افق ۱۴۳۰ شمسی بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن*. تهران: مرکز آمار ایران.
- فتحی، الهام (۱۳۹۹). *روند باروری ایران، از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹*. در دسترس از آدرس: <https://www.amar.org.ir>
- قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۶-۱۴۰۰ (۱۳۹۴). در دسترس از آدرس: <https://www.cbi.ir>
- قلی‌پور، رحمت‌الله و ابراهیم، غلام‌پور (۱۳۸۹). *فرایند سیاست‌گذاری عمومی در ایران*. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- کسرای، محمدسالار؛ مرادخانی، همایون و رضایی، محمد (۱۳۹۰). *فوکو حکومت‌مندی سوژه سیاسی و کنش سیاسی*. *جامعه‌شناسی تاریخی*، (۲).
- مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی (۱۴۰۰). در دسترس از آدرس: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1678266>
- مصوبه مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۹). در دسترس از آدرس: <http://nazarat.shora-rc.ir>
- هداوند، سعید؛ رحیمی، رضا و دارابی، مهدی (۱۳۹۳). *اعتباریابی الگوی ارزشیابی سیپ در عملکرد مراکز آموزشی مطالعه موردی، شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران*. *پژوهش‌های رهبری و مدیری آموزشی*، (۱)، ۱۱۹-۱۳۸.
- Birkland, T. A. (2014). *An introduction to the policy process: Theories, concepts and models of public policy making*. Routledge.
- Demeny. P. (2003). *Policy Population: York New, Population of Encyclopedia*. Eds (M A R d Concepts to Introduction An: Population).
- Ecological Footprint Atlas (2010). *Global Footprint Network*. <http://www.footprintnetwork.org>.
- Ewing B.; A. Reed, A. Galli; J. Kitzes, & M. Wackernagel (2010). *Calculation Methodology for the National Footprint Accounts*. Edition. Oakland: Global Footprint Network.
- Howlett, M.; Ramesh, M. & Perl, A. (2009). *Studying public policy: Policy cycles and policy subsystems*, (3), Oxford: Oxford University.
- Peters, guy Jon Pierre (2006). *Handbook of Public Policy*. Sage Publication. p 6.
- The World Bank (2021). *Inflation*. consumer prices. <https://data.worldbank.org>
- The World Bank (2021). *Unemployment*. youth total (% of total labor force

- ages 15-24). <https://data.worldbank.org>
- Thomas R. Dye (1995). *Understanding Public Policy, Eighth Edition*. New Jersey, Prentice Hall, EnglewoodCliffs.
- Wackernagel, Mathis & William, Rees (1996). *Our ecological footprint: reducing human impact on the earth*. Gabriola Island, Canada: New Society Publishers.
- Weeks, J. R. (2002). *Population: An Introduction to Concepts and Issues*. 8th Edition, USA, Wadworth.

References

- Birkland, T. A. (2014). *An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts and Models of Public Policy Making*. Routledge.
- Darani, K., & Salehi, K. (2008). Evaluation of Technical Colleges Using the CIPP Model for Proposing a Framework to Improve the Quality of Technical Colleges: A Case Study of Region 2 Technical Colleges in Tehran. *Journal of Psychology and Educational Sciences*, 143-166. (In Persian)
- Demeny, P. (2003). "Policy Population." In M. A. R. Concepts to Introduction An: Population. *Encyclopedia of New York*.
- Dye, T. R. (1995). *Understanding Public Policy, Eighth Edition*. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Ecological Footprint Atlas. (2010). Global Footprint Network. <http://www.footprintnetwork.org>
- Ewing, B., Reed, A., Galli, A., Kitzes, J., & Wackernagel, M. (2010). "Calculation Methodology for the National Footprint Accounts, Edition." Oakland: Global Footprint Network.
- Fathi, E (2016). "Analysis of the Trend of Changes in the Structure and Composition of the Country's Population and Its Future up to the Horizon of 2051 SH Based on the Results of the General Population and Housing Census," Published by: Statistical Center of Iran. (In Persian)
- Fathi, E (2020). "Trend of Fertility in Iran, from 2017 to 2020," available at: <https://www.amar.org.ir>. (In Persian)
- Ghamami, M. M., Mohajeri, M., Javid, M. J., & Hekmatnia, M. (2019). Assessment of Legislation on Population Policies and Presentation of Desirable Indicators. *Strategic Studies of Women*, 86, 31-58. (In Persian)
- Ghamami, S. M. M., & Azizi, H. (2014). Necessities of Changing Legal Population Policies in the Islamic Republic of Iran. *Strategic Studies of Women (Women's Book)*, 66, 117-156.. (In Persian)
- Gholipour, R., & Ebrahim, G. A. (2010). *Public Policy Process in Iran*.

- Tehran: Research Center of the Islamic Consultative Assembly. (In Persian)
- Hafeznia, M. R. (1998). An Introduction to Research Methods in Humanities. Tehran: SAMT Publications. (In Persian)
- Hodavand, S., Rahimi, R., & Darabi, M. (2014). Validation of the CIPP Evaluation Model in the Performance of Educational Centers: A Case Study of the National Petrochemical Company of Iran. *Leadership and Educational Management Research*, 1, 119-138. (In Persian)
- Hosseini, H. (2015). Contradictory Situations and the Issue of Population Policy in Iran. *Population Quarterly*, 93-94, 19-45. (In Persian)
- Hosseini, H., & Bagi, B. (2011). Population Changes, Challenges of Family Planning Programs, and Requirements of Population Policy in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 12, 102-121. (In Persian)
- Howlett, M., Ramesh, M., & Perl, A. (2009). *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems* (Vol. 3). Oxford: Oxford University.
- Islamic Consultative Assembly Research Center (2021). Available at: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1678266>. (In Persian)
- Kasraei, M. S., Moradkhani, H., & Rezaei, M. (2011). "Foucault: Governmentality, Political Subject, and Political Action." *Historical Sociology*, No. 2. (In Persian)
- Law of the Sixth Five-Year Economic, Social, and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran 2017-2021 (2015), available at: <https://www.cbi.ir>. (In Persian)
- Ojagh, S. Z., & Abbasi Shavazi, M. J. (2018). Analysis of Media-Promoted Discourse on Population Increase: Presentation of a Promotional Strategy. *Iranian Journal of Sociology*, 25, 133-164. (In Persian)
- Peters, G., & Pierre, J. (2006). *Handbook of Public Policy*. Sage Publication, p. 6.
- Rahimian, F. (2019). Assessment of Population Policy in the Islamic Republic of Iran. *Population Quarterly*, 105-106, 127-151. (In Persian)
- Resolution of the Islamic Consultative Assembly (2020). Available at: <http://nazarat.shora-rc.ir>. (In Persian)
- Sadeghi, H., & Saadat, R. (2004). Population Growth, Economic Growth, and Environmental Effects in Iran (An Ali Analysis). *Economic Research Quarterly*, 64, 163-180. (In Persian)
- Taghinejad, A., Ghamami, S. M. M., & Azizi, H. (2020). Legal Requirements of Population Policy in the Legal System of the Islamic Republic of Iran. *Jurisprudence and Family Law*, 72, 25-47. (In Persian)
- The Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (2014). "Announcement of General Population Policies," available at: (<https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=26440>). (In Persian)

- The World Bank. (2021). Inflation, consumer prices. <https://data.worldbank.org>
- The World Bank. (2021). Unemployment, youth total (% of total labor force ages 15-24). <https://data.worldbank.org>.
- Wackernagel, M., & Rees, W. (1996). Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth. Gabriola Island, Canada: New Society Publishers.
- Weeks, J. R. (2002). "Population: An Introduction to Concepts and Issues," 8th Edition. USA: Wadsworth.

